

gepubliceerd in: *Gelezen, geleefd, gedeeld. Essays ter gelegenheid van het afscheid van Gé Spielman van de PThU. Amsterdam, 17 september 2021, 50-54.*

<https://www.publicatie-online.nl/uploaded/flipbook/gelezen-geleefd-gedeeld/>

De graaf van Monte-Cristo: over zoete wraak en heilige verontwaardiging

door Klaas Spronk

Wraak - het is natuurlijk niet het eerste waar je aan denkt bij Gé Spielman. Zij is niet haatdragend en ze zoekt doorgaans juist de verbinding, vooral op het terrein van de relatie tussen islam en christendom, een terrein waar zoveel onbegrip en wantrouwen is en dus ook de nodige wraakgedachten leven om wat er in het verleden allemaal is gebeurd. Ook wordt de schrijver dezes niet verscheurd door wraakgevoelens in het algemeen. De keuze voor dit thema is evenmin ingegeven door het feit dat ik nog een appeltje met Gé te schillen zou hebben. Integendeel: ik wil de vrucht delen van de bezinning op enkele lees- en kijkervaringen rond het thema wraak en daarbij uitkomen op een positief inzicht.

Het begon voor mij met *Le Comte de Monte-Cristo*, de roman van Alexandre Dumas. Het is lang geleden – ergens in mijn pubertijd – dat ik dit boek (in een Nederlandse vertaling) las. Wat werd ik boos toen ik deelgenoot gemaakt werd van de manier waarop Edmond Dantès van zijn liefje Mercedes en van zijn veelbelovende toekomst wordt beroofd! Later heb ik nog twee verschillende verfilmingen gezien, maar die riepen niet meer dat gevoel op dat ik bij de lezing had. Gelukkig had ik nog vele bladzijden te gaan en was er dus nog alle ruimte voor een vereffening. Die kwam er ook, al duurde het wel erg lang. Voor de eerste lezers gold dat des te meer. Het verhaal is namelijk oorspronkelijk gepubliceerd als een vervolgverhaal in achttien delen, tussen de zomer van 1844 tot de winter van 1846. Ik kan me goed voorstellen dat de lezers van het *Journal des Débats* smachtend uitkeken naar de volgende aflevering. Uitgebreid wordt verteld hoe Edmond eerst veertien jaar doorbrengt in een vreselijke gevangenis. Daar heb ik het romantische en waarschijnlijk niet realistische idee aan overgehouden dat je de tijd in de gevangenis zou kunnen gebruiken om allerlei kennis en vaardigheden op te doen. Bij Edmond was dat in ieder geval wel zo. Hij krijgt er ook de informatie over een grote schat die hem, nadat hij eenmaal was ontsnapt, in staat stelt het onrecht te wreken. Ook dat wordt zeer uitgebreid verteld. Langzaam maar zeker krijgt het steeds meer gestalte. Het is zoet uitgesponnen wraak, die het prettige gevoel oplevert dat het recht het wint.

Het zoet heeft vooral ook te maken met het zuur, maar het komt niet in de plaats daarvan. Dat gevoel van boosheid over het onrecht mag je heilige verontwaardiging noemen, met nadruk op het woordje heilig. Het is namelijk van waarde in onze onheilige wereld. Zinvol protest mag niet zomaar verstommen. Het is zonde als die passie verdwijnt wanneer op de lange duur het recht onbereikbaar lijkt. Ik merk het soms bij me zelf, bijvoorbeeld als je Prediker steeds beter gaat begrijpen. Soms komt het nog terug, dat gevoel dat ik – twintiger inmiddels – ook had toen ik de film 'Missing' (regie: Costa Gavras, 1982) zag. Die gaat over een Amerikaanse journalist die vermist raakt tijdens de staatsgreep tegen Allende in Chili in 1973. Wat was ik boos over het machtsmisbruik van het leger en over de schijnheiligheid van de vertegenwoordigers van de Amerikaanse regering! Ik herinner me nog als de dag van gister dat gevoel toen ik de bioscoop (Rembrandt in Utrecht) uitliep en me verbaasde over

en ook wel ergerde aan al die mensen die doodgemoedereerd over de Oude Gracht liepen, alsof er niets aan de hand was in deze vreselijke wereld.

Maar ja, je wordt ouder en beseft dat je de wereld niet zo eenvoudig kan veranderen. Het idee om zending te worden had ik inmiddels ook al opgegeven. Het thema wraak bleef me echter achtervolgen. Voordat ik 'gewoon' dorpsdominee werd, hield ik me vooral bezig met het verre verleden van de wereld van het Oude Testament en dan met name over het eveneens verre hiernamaals. Daar promoveerde ik op. Dat laatste leverde me de eervolle uitnodiging op om in de degelijk Gereformeerde (bij Kok uitgegeven) serie Commentaar op het Oude Testament het deel over Nahum te verzorgen. Ooit was dat aan Nico Ridderbos toevertrouwd, maar die was ermee gestopt om zich te wijden aan de studie van de Psalmen (verder dan Psalm 60 in de Korte Verklaring is hij overigens niet gekomen). Ik kon wel begrijpen waarom hij van Nahum af wilde, want een profetische boodschap die begint met drie maal 'de Here is een wreker' is niet aantrekkelijk. Ik had niet de vrijmoedigheid om het aanbod te weigeren. Het leek me ook wel een mooie uitdaging om me daarin te verdiepen, maar dat had meer te maken met de poëtische schoonheid waarom Nahum ook bekend stond. Bovendien was ik geïnteresseerd in de mogelijke parallellen met Assyrische teksten. Toch moest ik mij natuurlijk ook bezinnen op het idee van goddelijke wraak. In de recente uitleg wordt er veel kwaad gesproken over Nahum. Sommigen vragen zich af of dit geschrift nog wel een plaats verdient in de Bijbel. Behoort Nahum niet tot de nationalistische profeten die al te gemakkelijk in naam van God zich afzetten tegen het buitenland, in dit geval de Assyriërs? Mij gingen de ogen open toen ik de opmerking las van iemand die kort na de Tweede Wereldoorlog opmerkte dat de woorden van Nahum midden in de oorlog, op het hoogtepunt van de macht van Nazi-Duitsland, een krachtige boodschap van protest en ook van troost waren. Zo kun je de boodschap van Nahum dus ook zien. Ze zijn namelijk uitgesproken (of waarschijnlijk eerst opgeschreven als een anoniem pamflet) op het moment dat de Assyrische macht onaantastbaar leek. De Assyriërs hadden zelfs Egypte veroverd. De koning in Jeruzalem haalde het dan ook niet in zijn hoofd om tegen zijn baas in Nineve in te gaan. Wie hardop zinspeelde op de ondergang van Nineve werd voor gek uitgemaakt en liep bovendien zelf gevaar als ongewenste onruststoker. Maar Nahum had het lef. Hij toonde zijn heilige verontwaardiging. Zijn naam betekent 'trooster'. Waarschijnlijk is het een pseudoniem. Zijn leven liep immers gevaar. De naam is veelzeggend: het geloof in wraak was bedoeld als een troost voor de mensen die bang waren dat de Assyriërs ongestraft hun gang zouden kunnen blijven gaan.

Je zou wraakgedachten dus bijbels verantwoord kunnen noemen. Maar de Bijbel zou de Bijbel niet zijn als hij ons ook niet op dit punt aan het denken zou zetten. Naast Nahum vinden we Jona, die tot zijn boosheid ondervindt dat goddelijke wraak, zelfs over Nineve, niet vanzelfsprekend is. Zeker wanneer de wraakgedachte bij mensen met macht opkomt moet je oppassen, zo weten we sinds het gebrul van Lamech in Genesis 4. Hij lijkt al bij voorbaat te genieten van de rake klappen die hij zal uitdelen ter vergelding van een ongewenste aanraking.

Genieten van wraak, dat doen we tegenwoordig vooral in de bioscoop, bij het aanschouwen van het veel gebruikte genre van de 'revenge movie'. In de top-25 die ik aantrof op de website metalfloss.com kwam ik er veel tegen waar ook ik van genoten heb: 'Once Upon a Time in the West' (1968), 'Gladiator' (2000), 'Kill Bill' (2003, 2004), om maar enkele te noemen. Als toeschouwer geniet je van het geweld (ondersteund door mooie muziek, zeker bij de eerstgenoemde), dat gerechtvaardigd wordt omdat het gepresenteerd wordt als de passende beloning van de booswichten. Het is zoete wraak. Maar hoe komt het dat ik er, nu ik er wat langer over nadenk, toch een nare smaak aan overhoud? Het zit hem in het einde, of beter: in het ontbreken van een overtuigend slot. Romantische verhalen eindigen traditioneel met: 'en ze leefden nog lang en gelukkig'. Een 'revenge movie' eindigt op het moment dat de wraak voltooid is. Alsof het daarmee

voltooid zou zijn. Dat is het bij wraakoefeningen doorgaans echter niet. Dat is vrijwel nooit einde oefening, maar onderdeel van een steeds doorgaande spiraal van geweld op geweld. Op het moment dat ik dit schrijf zit ik te wachten op de volgende aflevering in de serie 'The Handmaid's Tale'. De bevrijde 'handmaids' grijpen de kans om zich te wreken. Dat lijkt veel voldoening te geven, maar je voelt ook het ongemak. Dat is het ook wat het verhaal van 'De graaf van Monte-Cristo' geloofwaardig maakt: de wraak is voor Edmond helemaal niet zoet. Hij wordt er niet blij van. En soms wordt hij en daarmee ook de lezer aan het twijfelen gebracht: is het altijd wel zo duidelijk wie er goed is en wie slecht?

De moraal van dit verhaal, met een variant op de vermaning van Paulus: wreekt u zelf niet, geliefden, maar laat plaats voor heilige verontwaardiging. Laat je niet afstompen.